

SZINOPSZIS

**Életünk füveskönyve, avagy ismerd meg
önmagad**

**Készítette: Ráczi Tímea
Salgótarján**

Gyakorlati tapasztalatok

Tárgy: A TÁMOP 3.2.4 keretében kidolgozott Nevelési Tudásdepó projektben kidolgozott *Életünk füveskönyve, avagy ismerd meg önmagad* mintaprogram kipróbálásának tapasztalatait tartalmazza e beszámoló.

A program célja:

A program célja a résztvevők érdeklődésének felkeltése a saját maguk és a könyvek világában rejlő kincsek iránt, az önismeret iránti igény felkeltése irodalmi művek, egyéb művészi alkotások által, a gondolkodásra késztetés önmagukról, ill. önmaguk és a környező világ viszonyáról. A program témája és alapja Márai Sándor és más szerzők *Füveskönyvei*, illetve az önismeret.

Kipróbált modulok:

1. Találkozás a füves könyvekkel (könyvtári foglalkozás)
2. Ismerd meg önmagad; tréning
3. Idézetek gyűjtése és cseréje (könyvtári foglalkozás)
4. Füves könyv elkészítése
5. Dráma és búcsú a könyvtárban (összegző értékelés)

A kipróbálás helyszíne: SKÁID Beszterce-lakótelepi Tagiskola Könyvtára

A foglalkozást tartó pedagógus/könyvtáros: Rácz Tímea

Résztvevők: 14-16 éves diákok, eltérő képességekkel

Tapasztalatok, eredmények:

A program kipróbálása informális keretek között történt, mégis több ponton összekapcsolódik az iskolai oktatással, hiszen azt kiegészíti mind a téma, mind az elsajátítandó ismeret együttes is. A modulokat iskolai időszak után folytattam le, így azok tanórát nem érintettek.

1. modul tapasztalatai

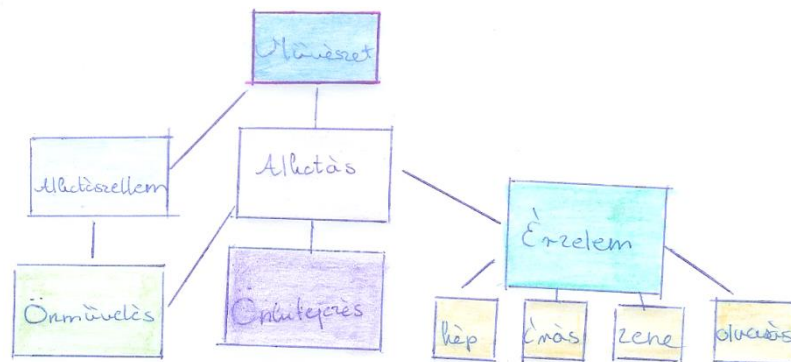
A mintaprogram kipróbálását a leírt sorrendben végeztem, így elsőként **könyvtári foglalkozással** indítottam, ahol a tanulók megismerkedhettek a program alappillével, Márai Sándorral. A témaválasztás több okból is tetszett számomra: korosztályuknak megfelelő, hiszen a nyolcadikos tananyagban szerepel az érintett irodalmi korszak, így azt gazdagítva, színesítve sajátíttathattam el a tanulókkal, valamint új oldalukról ismerhettem meg a fiatalokat, ami számukra is egyfajta önfelfedezés volt.

Előzetes feladatként kiadtam az egyik diáknak, hogy készítsen Márai életéhez kapcsolódva egy diasorozatot, egy prezentációt. Ehhez segítségként megkapta a mintaprogramban szereplő vázlatpontokat. A tanuló kiselőadászerűen fel is készült, be is mutatta a főbb életrajzi eseményeket – bár nem tett plusz információt a vázlatához – így a hallgató csoport röviden megismerhette az alkotót, de számos kérdés merült fel bennük, melyet fel is tettek. Ezek a kérdések leginkább az életrajzi eseményekhez kapcsolhatók, melyeket a könyvtár adta lehetőségnek köszönhetően meg is tudtunk válaszolni, így az információszerzés forrásairól is tudtunk egy kicsit beszélgetni. A kiselőadásban a Füveskönyv is helyt kapott, szintén a vázlat alapján. Érdekességképpen néhány linket is elhelyezett a készítő diák, mely segítségével meghallgathattunk néhány idézetet is a világhálóról. A tanulók érdeklődéssel figyelték és hallgatták az előadást, ami időben egy picit elhúzódott, de így is egy foglalkozást ölelt fel.

Az előadást követően csoportokat alakítottam véletlenszerűen, s a foglalkozás második nagy egységéhez érkeztem: a füves könyv fogalmának értelmezéséhez és az önálló, illetve a csoportban történő könyv felfedezéséhez. Miután tisztáztuk a füves könyv és a kapcsolódó fogalmakat csak a Márai: Füveskönyvére koncentráltunk. Minden csoportnak jutott egy teljes könyv, de mindenki kapott fénymásolt bölcsességgyűjteményt is (nemcsak a mellékletben található kerültek ide, hanem más részletek is), amit aztán haza is vihetek – ezzel teremtve kedvet a teljes irodalmi alkotás megismerésére, elolvasására. Először mindenki csak a saját papírjaival foglalkozott, mindenki azt olvasta. Majd a gyorsabban olvasók bele-beleolvastak a könyvbe is. Megkértem a csoportokat, hogy válasszanak egy idézetet, ami mindenkinek valamilyen oknál fogva tetszik. Ez némi fejtörést okozott a csapatoknak, hiszen konszenzusra kellett jutniuk. Megkértem a csoportokat, hogy minden csapat más és más bölcsességet válasszon. Villámgyorsan le is egyeztették a csapatok maguk között, így ezt nem kellett külön irányítanom. A feladat során a csoporttagok nagyon jól tudtak együttműködni, figyeltek egymásra. Miután sikerült egyezsége jutni, csoportonként felolvasták a választott részt, melyet mindenki meghallgatott, de nem fűztünk hozzá megjegyzést, értelmezést. Ez minden csapatnak a saját feladata volt. A felmerülő kulcsfogalmakat gondolattérképpel ábrázolták, melyet közösen

készítettek el. A feladat előtt röviden elmondtam a gondolattérkép lényegét, amit nem kellett körbemagyaráznom, mert már korábbi iskolai tapasztalattal rendelkeztek ezzel kapcsolatban. Én csak bele-belehallgattam a csapatok beszélgetésébe, s próbáltam azoknak segíteni, akik egy picit elakadtak, vagy ahol a csapatösszetétel kevésbé volt sikeres. Az alkalmazott grafikai módszer segítségével azok a tanulók is közelebb kerültek az irodalmi szöveghez, akik talán első vagy második olvasásra sem tudtak igazán elmélyülni az alkotásban.

A csapattagok közül önálló választással ki kellett nevezniük egy szóvivőt, akinek további feladata volt a gondolattérkép bemutatása mindenki előtt. Itt lehetőségük nyílt azoknak a tanulóknak a megszólalására, akik talán magabiztosabbak, bátrabbak, akik ki mernek állni, s mernek prezentálni akár olyan gondolatokat is, melyek nem konkrétan a sajátja volt, de a csapattársait képviselte vele. Az érintett korosztály csak néhány tagjának van tapasztalata az ilyen típusú bemutatásban.

Egy elkészített gondolattérkép

E módszer alkalmazásával bármilyen tananyag vagy témakör jól feldolgozható, hiszen a tanulók egymás közt cselekedve, egymást 'kényszerítve' a folyamatos és aktív munkára ösztönösen dolgozzák föl a kínált ismereteket. A képek, ábrák segítségével a kinyert információ hatékonyabban tud bevésődni, így a későbbi felidézés könnyebb lesz azon tanulóknak, akik tanulási nehézségekkel küzd.

A foglalkozás végén megkértem a csapatokat, hogy értékeljék a csapat és a saját egyéni munkájukat is, ám erre már csak szóban maradt idő. Az értékelésben pozitív gondolatokat fogalmaztak meg egymás iránt. Szinte mindenki munkáját elismerték a csapatok. Én egy picit túlértékeltnek is tekintettem.

A foglalkozás összesen három órát vett igénybe.

2. modul tapasztalatai

Az **Ismerd meg önmagad** tréninget több rövidebb foglalkozásra bontottam, mert nem volt lehetőségem egy bentlakásos hétvégét szervezni, de nagyon jó és kimondottan hasznos a modul akár táborozás alkalmával, vagy osztálykirándulással egybekötve.

Minden hosszabb ideig tartó csoportos foglalkozás elején célszerű a közös tervezés, a különféle szabályok megalkotása, a csoportnorma kialakítása, valamint a ' szemben álló felek' érdekeinek az egyeztetése, tisztázása. Mivel minden csoport kezdetben formálódáson megy keresztül, ezért kiemelt feladat, hogy ezeket a szabályokat közösen megalkossuk, majd aztán be is tartassuk. A hosszú távú sikeres együttműködést feltétlenül meg kell alapozni. Ezt én a legelső találkozás alkalmával javasolnám, hiszen attól a perctől dolgozunk együtt, s onnantól fogva mindenkinek be kell tartania a megalkotott szabályokat. Jelen mintaprogram kipróbálása alatt ezt a második alkalommal állítottuk össze, bár korábban hasznosabb lett volna. Jó megoldás lehet egy összetett csoportnál különböző tisztségek kinevezése, például ifivezetők, akik segítik a vezetőt feladataik elvégzésében.

Második egységként az önismereti részt dolgoztam fel. Az ismerkedő játékokat kihagytam, hiszen a csoport tagjai ismerték egymást, s engem is. Nagyon jól használhatónak tartom a gyűjteményt, amit ha lehetőségem lesz ki is fogok próbálni. Ötletesek, változatosak az ismerkedős játékok.

A *Ki vagyok én?* – játékkal kezdtük a foglalkozást, melyet a kulcsidézetekkel vezettem fel. A ráhangoló szövegrészek és a rávezető kérdések után néhány percben arról beszélgettünk, hogy miért is fontos az önismeret, illetve annak milyen mélységei lehetnek. A foglalkozáson résztvevő tanulók életkora (14-16 év) a célcsoport alsó határa, amely megmutatkozik kérdéskultúrájukban, problémafelvetésükben, gondolkodásmódjukban. Még az azonos korosztályú tanulók között is nagy eltérés mutatkozik. Ezt a különbséget a jó példák, vagy jó megoldások/gondolatok megbeszélésével próbáltam egyensúlyba hozni.

A *Ki vagyok én?* – játékot egyénileg oldották meg. Miután kényelmesen elhelyezkedett mindenki, kellemes, lágy zenét hallgattunk. A bevezető szövegben elmondtam a feladatukat, majd feltettem az első kérdést. Kifejezetten hangsúlyoztam, hogy mindenki magára koncentráljon, csak önmagára vonatkozóan válaszoljon. Itt még könnyed hangulatban, szinte szórakozottan válaszoltak a résztvevők. A második kérdésnél kicsit meglepődtek, volt aki ennek hangot is adott, mintegy engem figyelmeztetve, hogy a kérdés már elhangzott. Ekkor egy kicsit meglepődtek, de írták a választ. Majd jöttek az újabb és újabb kérdések, egészen a tizedikig. A csoport fele próbált szórakozni mind a

kérdésnél, mind a válaszadásnál, de a közös szabálypontokra való figyelmeztetést követően többnyire fegyelmezetten dolgoztak.

Sokféle válasz született: az egészen egyszerű, s szinte már séma válaszoktól (pl.: lány vagyok), egészen az összetett mondatba foglalt mély lélektani válaszokig.

Néhány egyszerű idézet:

„Az, aki szeret sokat nevetni.”

„Egy egyszerű ember, aki valamilyen szinten próbál különös lenni...”

„Az, aki a legrosszabb dolgokban is a legjobbakat látja.”

„Olyan ember, aki harcolni akar álmai megvalósításaiért, de a kamaszkor megnehezíti dolgát.”

„Az vagyok, aki szereti érzéseit rajzba kifejezni”

Több válasz szól a bizonytalanságról, az önbizalomhiányról:

„Ember, aki nem találja önmagát...”

„Aki sokszor nem érti a másik álláspontját és gondolkodását”

„Olyan, aki az életben önbizalmatlan és fél önmagától, a felszólalástól, a kiállástól.”

Vannak megrázó őszinte válaszok is:

„Egy olyan ember, aki a családján belül egy senkinek érzi magát, és nem mer szólni a saját igaza érdekében.”

„Az, aki nem érti, hogy a családja miért olyan, amilyen, és a körülötte lévő emberek miért piszkálják állandóan”

„Az vagyok, aki azt szeretné, hogy szeressék”

Az utolsó kategóriába sorolt válaszokat olvasván megdöbbenem, hiszen olyan dolgokat osztott meg velem a tanuló, amit talán mással egyáltalán nem tud megbeszélni. Sokat töprengtem, hogy vajon jelezzem az észrevételem az osztályfőnöknél, vagy talán a szülőnél? Természetesen nem akartam a diákot sem elárulni, de az ő érdekeit is szerettem volna előtérbe helyezni, ezért a későbbi csoportfoglalkozásokat alakítottam úgy, hogy az érintett diák pozitív visszajelzést kapjon, s a társai is elismerjék. Sikerélményhez jutattam közvetve, társai által, s talán a csoportos beszélgetések is

megerősítették annyira, hogy a családi közegben is tudjon megnyílni, legyen bátorsága elmondani a problémáját.

A Ki vagyok én? – játékról a részt vevőknek is egyöntetűen az volt a véleményük, hogy nem könnyű önmagukról megállapítani tényeket, információkat. Volt aki összehasonlítást tett a játék és egy tanórai felelés között, s azt állapította meg, hogy sokkal könnyebb valakinek (egy teljesen idegennek) az életrajzát megtanulni, mint erre az egyszerű kérdésre válaszolni, mint a ki vagyok én. A csoport nagy része megállapította, hogy alig ismeri önmagát. Ebben a beismerésben igazuk is volt, hiszen nehézkes volt a válaszadás. Engem inkább az szomorított el, hogy az értékeikkel kevesen vannak tisztában. Ennek gyökere elképzelhető, hogy az oktatási rendszerünkben van, ami sokszor nem azt méri, hogy mit tud, s önmagához képest hova fejlődik az egyén, hanem azt, hogy mit nem tud. A hiányokra hívja fel a figyelmet, s nem a teljesítményre.

A játék kimenetele függhet az éppen jelen lévők lelkiállapotától is, akik annak a hangulatnak megfelelően válaszolnak a kérdésre. Nem biztos, hogy egy szép napsütéses tavaszi napon, amikor viccelődve társalognak ugyanúgy válaszolnak, mint egy szomorú, esős téli napon. Az „éppen most” érzése befolyásolja a játékot.

A foglalkozás hátra lévő idejében a *Mondatkiegészítő játékra* kerítettem sort. Úgy gondoltam, hogy a két tevékenység hasonló gondolatokat indít el a diákok fejében, ezért szinte ugyanúgy kezdtük, mint a másikat, azaz kényelmesen elhelyezkedve egyenként válaszoltak a tanulók a feltett kérdésekre, illetve fogalmazták meg válaszukat írásban. A mondatkezdést nem nyomtatva kapták meg, hanem én olvastam fel, s nekik egyszerűen csak le kellett írniuk kiegészítve azt.

Több válaszból olvasható ki, hogy a résztvevők tisztában vannak életkori sajátosságaikkal, azaz a kamaszság fogalmával. Több válasz is utalt erre. Ugyanakkor itt is megjelenik a bizonytalanságra utaló gondolat. Az egyik tanuló így fogalmazta meg:

„Úgy érzem magam, mint egy kishal a nagy tengeri kék mélységben, elveszve.”

A második mondat befejezésében a többség pozitív választ adott, a 30%-a adott negatív tartalmú választ, s néhány semlegesnek tekinthető (18%). Itt is volt több személyes gondolat:

„Rájöttem, hogy aki barát volt az nem az, és aki haver az már barát.”

De több kedves befejezés is lejegyzésre került:

„Rájöttem, hogy szeretnek a társaim.”

„Rájöttem, hogy vannak igazi barátaim.”

„Rájöttem, hogy az életben a legapróbb örömök is lehetnek nagyok.”

A további mondatok szinte az első kettőt fűzik tovább, ugyanazon a gondolatsoron halad. Csak néhányat emelnék ki:

„Aggaszt, hogy időnként nem találom helyem a világban.”

„Aggaszt, hogy a régi barátaimmal elromlott a kapcsolatom.”

Több tanuló fogalmazta meg aggodalmát az iskolai előmenetelével kapcsolatban (kevés idő van már javítani az év végi jegyen; nem sikerült kellőképpen felkészülni egy témazáróra; több szorgalommal kellett volna tanulni az évben).

A következő kérdésre adott válaszok mindegyikéről megállapítható, hogy az előző kérdés ellentéte. Így aki az iskolai teljesítmény miatt aggódott, az most a tanév végét várja. Néhány eltérő válasz született, ami az önismeretre, önmegvalósításra utal.

Érdekes és egyben izgalmas volt az utolsó kérdéspárra adott válaszokat olvasni (mi tetszett, mi nem tetszett). A negatív válaszok többsége az emberek jellemére vonatkozott:

„Nem tetszenek, hogy emberek gyorsan ítélnék.”

„Nem tetszik, hogy a világ nem megértő, hanem elítélő.”

A játék több helyzetben is jól alkalmazható lehet, hiszen nem jelent megerőltetést a tanuló számára. Lezárhat egy tematikai egységet, melyről visszaigazolást is kaphat az előadó. Mindezek mellett jó stresszoldó játék lehet, lehetőséget teremtve az egyéni véleményalkotásra.

A két feladatot összesen három órában dolgoztam fel.

A következő alkalommal a *Mások szemében* – Johari-ablak alapján történő foglalkozást vezettem le. Az érkező fiatalokat megkértem, hogy alkossanak négy fős csoportokat. Azért döntöttem az önálló csoportalkotási módszer mellett, mert a feladathoz szükséges, hogy ismerjék egymást alaposabban a résztvevők. A foglalkozást a Johari-ablak ismertetésével kezdtem, és bemutattam az elvégzendő feladatot is. Az életkori sajátosságokból adódóan egy-egy részt alaposabban is átbeszéltünk, sőt konkrét példákkal egészítettem ki a magyarázatot.

Megkértem a csoportokat, hogy először mindenki önállóan, saját magára vonatkozóan töltsen fel az ablakot. Itt nehézségekbe ütköztek a tanulók, amire számítottam is. A megadott négy szempontba

való sorolásnál újra el kellett ismételnem az ablak felépítését. Miután sikerült újraértelmezni a feladatot, valamelyest sikerült feltölteni a cellákat. Ekkor megkértem a csoportokat, hogy dolgozzanak együtt, s egészítsék ki a már meglévő táblázatot az újabb tulajdonságokkal. Mivel a csapattagokat egyenként vizsgálták végig és beszéltek meg véleményüket, így ez a része egy kicsit elhúzódott a feladatnak, de sikerült megoldani.

Érdekes volt bele-belehallgatni az egyes csoportok beszélgetéseibe, ahol szinte kisebb viták is kialakultak a személyek körül. Szerencsre sehol sem kellett közbeavatkozni, negatív kritika nem, vagy csak nagyon gyéren hangzott el. A beszélgetések többnyire pozitív megerősítést adtak a részt vevő diákoknak, s olyan tulajdonságok is a felszínre kerültek, amelyek esetleg eddig rejtve voltak a tanulók előtt. Ez nemcsak az egyén számára fontos, hanem a körülötte lévőknek is lényeges lehet a későbbiekben.

A foglalkozás összesen három órát ölelt fel.

A modul többi foglalkozását nem volt lehetőségem kipróbálni, bár a *Céljaim, értékeim* foglalkozás témakörét többször is érintettem a megtartott órák alatt, sokszor utaltunk fontosságára. Az élménypedagógiai játékok nem állnak messze tőlem, korábban részt vettem képzésen és több alkalommal vezettem csoportos foglalkozást. Mindhárom leírt játék nagyon tetszik és biztosan ki is fogom próbálni saját csoportommal.

3. modul tapasztalatai

A könyvtári foglalkozás nagyon jó alkalmat adott a tanulóknak az újabb találkozásra és a jó hangulatú időtöltésre is. Mindezek mellett számos hasznos ismerettel gazdagodtak. Elsajátították az információkeresés technikáját, különböző kiadványokban mélyülhettek el, ami az olvasóvá nevelésüket is előmozdíthatta; többen könyvtári kölcsönzéssel fejezték be a foglalkozást. Felhívtam figyelmüket a helyes hivatkozáshasználatra is, ezzel segítve későbbi munkájukat.

A foglalkozást két helyszínen tartottam, mivel a könyvtárban nem állt kellő mennyiségű számítógép a rendelkezésre, ezért a foglalkozás második részét az informatikateremben töltöttük, ahol az internet segítségével kerestünk különböző idézeteket.

Az idézetgyűjtést otthon is folytatták, amelyről írásos dokumentumok tanúskodnak. Az így előkészített anyagot jól fel lehetett használni a következő modulban. Ennél a modulnál önértékelést nem tartottam, inkább a közös értékelést és a tanulókra vonatkozó egyéni pozitív visszajelzést alkalmaztam.

Ez a modul nagyon jól csatlakoztatható az iskolai tanórákhoz is, főként a magyarhoz, könyvtárismerethez, informatikához is. Akár ezek valamelyikébe is beemelhető lenne.

A foglalkozás három órát töltött ki, melyet kiegészített az egyéni készülés.

4. modul tapasztalatai

Fontosnak tartottam a saját füveskönyv készítését, hiszen csak így látják át és tapasztalják meg a tanulók a kitarató és jó előkészített munka eredményét, így látják ők is egy összetett folyamat/feladat lépéseinek fontosságát és összetartó erejét.

A saját füveskönyv készítését nagy lelkesedéssel kezdték meg a diákok, lehetőséget kaptak számítógépes helyiség használatára is, így nem kellett mindenkinek külön-külön dolgoznia, hanem kisebb csoportokba rendeződve készíthették el a produktumokat.

Két utat jártunk be a könyv elkészítésénél: az egyik a hagyományos kiadvány szerkesztése, melyhez rajzos előlapot készítettek a tanulók. A másik lehetőség szerint digitális eszközöket használva hozták létre a produktumot, így jött létre több kisfilm a movie maker alkalmazásával.

A diákok mindkét típusú feladat végrehajtásban aktívan részt vettek, de a kiscsoportos munkavégzést előnyben részesítették. A munkaórákat követve lehetőségük volt az elkészített munkák bemutatására és a saját gondolatok, vélemények kifejezésére is.

A modult három foglalkozásra bontottam, összesen 9 órára. Az elsőn elkészítettük hagyományos technikával az idézetek rendezését, a borítókép rajzát és feliratát. Az alkalom jó lehetőséget nyújtott a kötetlen beszélgetésekre, a gondolatcserére is. A második alkalommal az informatika eszközével dolgoztunk, s végezetül könyvtári keretek között mutatták meg egymásnak a diákok munkáikat. Itt nemcsak a kommunikációs készségek fejlődését figyeltem meg, hanem az egymás iránti tiszteletet, a másik ember elismerését is.

5. modul tapasztalatai

A modult a foglalkozássorozat lezárásának tekintettem, amit a tanulókkal meg is beszéltem. Az utolsó alkalommal a saját élményükre voltam kíváncsi, az összbenyomásra, amit ők maguk fogalmaznak meg.

A foglalkozást bemelegítő játékkal kezdtem (a beugró játékkal), amelyben feloldódtak a diákok. Az oldott légkör nagyon jó hangulatot és bizalmat teremtett a tréning lezárására, hiszen mindenki bátran mondta el véleményét. A dämpedagógiai foglalkozásra így nem került sor, mert a beszélgetéseket nem akartam megszakítani, félbehagyni. A lezáró foglalkozás három órás volt.

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy az irodalmi alkotás megismerése és feldolgozása nemcsak a személyiségjegyek kibontakozásában segítette a diákokat, hanem az irodalmi művet és műfajt is közelebb hozta hozzájuk. Többen is kedvet kaptak a teljes mű elolvasására, valamint hasonló alkotások önálló keresésére és feldolgozására.

A modulok elvégzését követően a tanulók kommunikációja aktívabb, szókincsben gazdagabb lett. Személyiségük határozottabb, magabiztosabb lett, hiszen megerősítést kaptak nemcsak tőlem, hanem ami sokkal fontosabb, a társaiktól. Bátrabbak lettek véleményalkotásban és önkifejezésben egyaránt.

Az irodalmi szövegekhez közelebb kerültek, további bibliográfiát ajánlva pedig olvasáshoz kaptak kedvet. Lelkesedésük miatt a hosszabb szövegek olvasására buzdítottam őket. A könyvtári eszközök, katalógusok használatába bevezettem a tanulókat, hogy a későbbi könyvtári tájékozódást megsegítsem.

A feladatokhoz kapcsolódó önálló szövegalkotás a véleménynyilvánítás képességének a fejlődését segítette. Az eltelt néhány óra elegendő volt arra, hogy a szegényesebb, visszahúzódó tanulók is bátran ki mertek állni a többiek elé és mertek beszélni, véleményt alkotni.

A modul feladatai jól kidolgozottak, nagyon hasznos volt számomra és jól használható a kigyűjtött melléklet. Az önismereti feladatok jól felhasználhatóak lehetnek osztályfőnöki órákon is, a *Füveskönyvhöz* kapcsolódó blokkok pedig az irodalomórákon. Ezen az ötleten alapulva más témát is fel lehet dolgoztatni tanulócsoportokkal, amely során nemcsak az ismeretanyagot sajátíthatják el a tanulók, hanem kiegészítő információt is szerezhetnek a témával kapcsolatban. Ha mindezt kiegészítjük az önismereti blokkokkal, akkor pedig nemcsak a saját személyiségüket, hanem társaikat is megismerhetik.

A kooperatív foglalkozások a résztvevőknek a szociális kompetenciáját nagymértékben fejlesztették. Az egymásra figyelés, a vélemények tiszteletben tartása, a tolerancia, az empátia, a kompromisszumkészség, a döntéshozás, a meggyőzés, az érvelés mind felszínre került, s megfelelő intelligenciával rendelkeztek ahhoz, hogy mindezt jól kezeljék.